

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET IGAZG. VÁLASZTMÁNYA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként.

September I.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Az Archaeologia az 1878-ki párisi közkiállításon. — A lipcsei állattani intézet és állattani muzeum. Dr. Dezső Béla. — A philosophiai és a philosophiai tudományok jelene. — Az erdélyi muzeum részére 1878 majus havában beküldött adományok jegyzéke.

Az Archaeologia az 1878-ki párisi közkiállításon.

I.

Két évtized óta a közkiállítások oly rövid időközökben követték egymást, hogy a ki az utóbbi világtárlatok közül kettőt hármat látott, alig fedezhetett fel nevezetes haladást, valami lényegesen és alapeszméjében újat azokban az osztályokban, a melyekről e tárlatok czímezve vannak: a gazdaság és ipar osztályáiban. Éppen az a tagadhatatlan tény, hogy úgy szólván a találmányok korszakában vagyunk, és hogy a közel multban nem csak a természet törvényei puhatólása vezetett az előtt alig sejtett igazságok felfedezésére az észlelés tökélyesebb új módszerei nyomán; hanem az emberi elmeél kiváló szerencsével és rendkívüli sikerrel működött oly készülékek és eszközök alkotása körül, a melyek segélyével mind újabb és újabb irányban tudta a természeti erőket részint új vívmányok felé vezető utak egyengetésére, részint gyakorlati czélok elérésére felhasználni, és, a mint mondani szokás, a maga szolgálatába kényszeríteni: bámulatos rövid idő alatt oly számos és oly nevezetes találmányok hosszu sorával gazdagította az emberiség haladására czélzó módok és eszközök tárházát, hogy nem csoda, ha darab időre szünet állott bé, és a működő erők inkább a már tett és létesített találmányok tökélyesítésére, mint újak előállítására irányozzák törekvéseiket.

Csak egy ága van az emberi munkásságnak, a mely folyvást újat teremt: a urúvészet. Örökké igaz Schillernek amaz ihletett nyilatkozata: „Ewig jung bleibt nur die Phantasie; Was sich nie und nirgends hat begeben, Das allein veraltet nie!“ Azért mutatnak fel a szoros értelemben vett műcsarnokok, és a

műipartárlatok mindig újat, megragadót, gyönyörködtetőt, változtatást, és úgy látszik, hogy az alakítás terin a változatok sokaságának nincs szere száma. Alig hancm e körülmény észrevétlen főoka annak, hogy a tudomány terin is váltakozó divat a jelen korban feltűnő előszeretettel a műtörténelmet karolta fel, és a történelmi tudományok csoportjából éppen e tudományágot szemelte ki, hogy legyen versenytársa az egyeduralomra törekvő természettudományuk, és ennek többé kevésbé anyagiasság felé vezető befolyásával szemben, legyen képviselője a jogosult és józan szellemiségnek.

Roánk nézve e divatnak az az örvendetes következménye, hogy újra felhozta az archaeologia csillagát. Mind inkább tapasztaljuk annak a felfogásnak a terjedését és felül kerekedését, a mely a régiségtárakban nem lát többé pusztán kíváncsiságot kielégítő furcsaságok és ritkaságok fentartására és bémutatására alakított lomtárakat, a melyek szakállas gyermekeknek nyujtanak játékszereket; hanem tudományilag fontos és gyakorlatilag érdekes gyűjteményeket, a melyek gazdag tárházi a legkomolyabb tanulmányra felhívó és méltó tudományos anyagnak. A folytonosan előre törekvő műipar ennek következtében kezdte belátni, hogy neki szükséges mentől gyakrabban visszaviszszapillantani saját multjára, és a ma elért tökély magaslatáról olykor-olykor visszaszállani le annak a kezdetleges együgyűségnek a színvonalára, s mely legbővebb, és tán mondhatni egyedüli forrása az eredetiségnek, annak a tulajdonságnak, a melyet a művészetben azért becsülnek oly nagyon, mivel egyedüli ismertető bélyege a valósággal teremtő lángész művének.

Innen van az, hogy a régészeti kiállítások lassanként mind több tért foglalnak, mind nagyobb figyelemben részesülnek az u. n. világtárlatokon. Tudtunkkal az 1867-ki párisi világtárlat volt az első, a mely ilyszerű kiállításnak külön osztályt nyitott „histoire du travail“ czíme alatt, és e kiállítás számára átengedte az akkori köröndalaku tárlati épület legbelsőbb, udvar felőli folyosóját. Azóta 1873-ban Bécsben is láttunk hasonló kiállítást egy a műcsarnokhoz tartozó külön épület néhány termében, anynyira hátul és elrejtve, hogy csak hosszas keresés vagy jól tájékozott vezér kalauzolás útján lehetett rá akadni. Hogy miként volt Philadelphiában, saját szemle után nem tudjuk; hiszszük azonban, hogy az Amerikaiak nem mulasztották el bemutatni azt a roppant gazdag anyagot, a melyet az amerikai föld őslakói maradványai nyujtanak. Az 1878-ki párisi világtárlat e kiállításnak egy egészen külön álló, nagyszerű palotát szentelt, az u. n. Trocadero dombra emelt egész épületet, a melyben csak a központi nagy díszterem a környező apróbb tanácstermekkel

nines ide tartozó kiállítványokkal elfoglalva. A kiállításnak czime az idén: „Galerie rétrospective, historique et ethnographique.“

Noha az ez épületben nyújtott tér kiterjedésre nézve tetelesen felülmulja az 1867-ki, és még inkább az 1873-ki; és noha e tér a tulságig tömörített kiállítványokkal a szó szoros értelmében anynyira tele van tömve, hogy nem csak roppantul meg van nehezítve az ide gyűjtött tárgyak sokasága és különfélesége közt az eligazodás – pedig a berendezésben példás következetességgel van fentartva a tudományos rendszer sorrendje, és kiváló gond van fordítva az áttekintést könnyítő osztályozásra —, hanem alig is marad hely a látogató közönség számára, a mely nem csak nagy számmal, hanem bámulatos figyelemmel is szemléli a kiállítványokat: még sem fért ide minden, a mi ez osztályba tartozik. Nagyon sok akadt a „Márs-mezei“ palotába, a hol az egyes országok gazdasági és ipartárlati osztályai-ban a lehetőségig helyet szorítottak neki. Így kell névszerint ez osztályhoz számítani: *a*) a walesi herczeg kiállítványát a palota díszelőcsarnokában (vestibule d' honneur), *b*) az angol osztályban az indiai kiállítást, *c*) a hollandi-indiai telepek kiállítását a palota délkeleti szeglet csarnokában, *d*) a francia-indiai telepek kiállítását a francia osztály kelet felőli végén, *e*) a chinai, japani, siami és anami kiállítások egyes részeit és tárgyait, *f*) a Görögország és a tárlatban vele határos Dánia osztályaiban leledző egyes kiállítványokat. Egyes érdekes tárgyakat, a melyek szórványosan csaknem minden osztályban találhatóak nem is számítva.

Láthatni ez áttekintésből, mily roppant anyag kínálkozik a régésznek tanulmányra az 1878-ki párisi tárlaton, és legkevésebbé sincs tulozva a „Livret guide“ szerzője Breban úrnak. munkácskája előszavába szőtt ím e megjegyzése: „Nyolcz nagy muzeuma van a világnak, a melyek fontosság szerint rendezve a következők: a római, a nápolyi, a Louvre-beli, a British-museum, a berlini, a florenzi, a müncheni és a szt.-pétervári (a tudós francia bátran oda teheti vala a bécsit is, még pedig nem is utolsó helyre); a Trocadéro-ban levő muzeum bátran mérközhetik velök, és még túl is tesz rajtok abban, hogy nagyobb változatosságot nyujt a közönségnek, mert itt egyesítve van minden, a mi a művészetre tartozik.“

A muzeum-egylet nagylelkű bőkezősége módot nyujtván nekünk, hogy személyesen láthassuk a kiállítás, azt hisszük legjobban közönjük meg e nagylelkűséget, ha apránként, a mint a hely engedi e lapokban megismertetjük e kiállítás legnevezetesebb részeit.

A lipcei állattani intézet és állattani muzeum.

DR. DEZSŐ FÉLA.

Lipce, 1878. Jun.

T. Szerkesztő Úr! Szives engedelmével becses lapjában leírni szándékozom a lipcei egyetem állattani intézetét és muzeumát saját tapasztalataimból, hogy kitüntessem azon okokat, a melyek ezen intézetet azon nagy hirre és elismerésre juttatták, hogy most benne egymás mellett ülve dolgoznak az amerikai, angol, francia, schweizi, orosz, szerb, román, lengyel és személyemben, a magyar nemzet fiai. Még Jávából is van egy dolgozótársunk.

Meg akarom jegyezni, hogy a pütkösti szünetek alatt meglátogattam a jenai és hallei egyetemek hasonló intézeteit, gondosan megtekintettem berendezésüket, utána jártam eljárásaiknak s így nem csak a lipcei állattani intézet áll e tekintetben rendelkezésemre, hogy tudományos értékét megbecsüljem, s a lipcei egyetemet nem csak a kolozsvári egyetem állattani intézetével tudom összehasonlítani.

A mi a lipcei állattani muzeum helyiségét illeti, az még ideiglenesen az egyetemi főépület „Augusteum“-ában foglal helyet s az Augusteum pompás termei az egész állatországot feltűntető dúsgazdag gyűjteménnyel, tananyagának is a legkönynyebben felhasználhatólag vannak megrakva. A gyűjtemény dúsgazdagsága egyfelől tanuskodik a lipcei egyetem vagyonosságára mellett, másfelől practicus berendezése minden léptenyomon észrevéteti a nagy Leuckart szakértő és izléses eljárását. A muzeum egyik csarnoka szolgál állattani intézetül, de a 200 állattan-hallgató és számos dolgozó számára éppen nem elégséges, s alig győzik várni, hogy az új egyetemi városrészben a pompás új állattani intézet felépüljön, hová majd az állattani muzeumot is el fogják költöztetni.

Az állattani intézet helyisége most semmi tekintetben sem felel meg czéjának, mert szűk és kényelmetlen helyiség, hol a dolgozók minden lépten-nyomon egymás terhére válnak. Hanem az intézetbeli eljárások, műszerek s a dolgozás vezetése oly szerencsés és mintaszerű, hogy a menyinyben a dolgozásbeli előhaladás sikere ezen másodlagos dolgoktól is függ, teljesen biztosítva van a bűvárkodásbeli előhaladás.

A lipcei egyetem őszszeköttetésben levén Nápolylyal és Kiellel, a tengeri állatok dús menyinyiségben állanak minden állapotban a bűvárkodók rendelkezésére. A szárazföldi állatok pedig ugyancsak bőven vannak kéznél, minden állapotban a legjobbban conserválva.

A mi a műszereket illeti, ezek a czélnak megfelelőleg a legjobbak, s a dolgozásnál végtelen előnyöket szolgáltatnak. Különösen practikusok a metszőkések és bizonyos, nevezzük a metszeteket kiszedő és áthelyező lapátok, melyeket góresövi dolgozásnál használni nélkülözhetetleneknek tartok. Kitűnő műszernek kell elismernem a „Rivet'sche mikrotomot“, melynél a kést is gép vezetvén, valóban bámulatatos szolgálatokat tesz a tudománynak s a magasabb bűvárlatok terén nélkülözhetlen műszernek tartom. Ha valaki t. olvasóim közül e tárgyakról bővebb felvilágosítást óhajt magának szerezni, sziveskedjék hozzám fordulni, igen szívesen fogok szolgálni.

A mi az intézetbeli szokásos bűvárlati módszereket illeti, ezek, hosszú tapasztalatok után valamenynyien kipróbálva, és a legjobbak megtartva, a czélnak leginkább megfelelnek kitűnő voltak által és bár némelyik hosszadalmas és sok pepecsléssel jár, de aztán az általok nyert góresövi készítményt gyönyörűség tekinteni s a legnehezebben előállítható képleteket is egész biztossággal állítjuk elő, s ez az eredmény míg egyfelől a munkakedvet folyvást emelkedőben tartja, másrészt a munkaanyag nagy megkímélésével jár, mi az intézetnek igen nagy hasznára válik.

Leuckart maga folytonos és fáradhatatlan érdeklődéssel kíséri tanítványai munkálkodását s finom modorával mindig készen van a dolgot megbeszélni, ha kell tanácsot adni, ha kell, az egyes kivételeket saját kezével megmutatni. És valóban, a Leuckart egyéniségének köszönheti Lipese, hogy most falai közt tartja a világ legkülönbözőbb nemzetiségű fiatal zoológjait. Leuckart az alkalmak szerint egész tudományát, minden kézi ügyességét igyekszik tanítványaival megismertetni és azok hasznára fordítani. Nagy előnye a lipesei állattani intézetnek az, hogy a dolgozó idő a nap legvilágosabb óráira, 9-től 1-ig esik, kivéve vasárnapot. A dolgozók vagy specialis zoológok s ezek egész héten át dolgoznak, vagy egyetemi hallgatók, kezdők, kik hetenként háromszor vesznek részt az állattani gyakorlatokban. Más három nap növénytani dolgozással foglalkoznak, s délután foglalkoznak átványtani gyakorlatokkal.

Nagyon nehézze teszi itt szegény embernek a dolgozást azon szokás, hogy itt az intézet reagenséken, útasításokon és helyiségen kívül a dolgozóknak, különösen a specialiter zoológoknak semmit sem ad; mert itt a legjelentéktelenebb eszközöken, üvegeken stb. egész a mikroscopig, mikrotomig, mindent saját magának kell beszerezni. Egyfelől ezen műszerbevásárlás, mely legalább is 250 tallérba belekerül, másfelől a hallatlan sok tandíj, különösen a dolgozók drágák (én körülbelül hatvan tallért fizettem e félévre), szegény embert ezen tudományok

művelésétől teljesen elzárnak. Az igaz, hogy megvan aztán a szándékolt eredmény, mert mindenki saját eszközeivel dolgozván, azokat a legjobb állapotban tartja, s ez okon mindenki mindig a legjobb eszközökkel dolgozik. Továbbá, igaz, hogy minden munkaanyag bőven van, de meg kell fizetni mindent, tárgy- és fedlemezzel kinek-kinek el kell látnia magát: ebből igen természetesen az következik, hogy kiki maga számára készíti készítményeit, s így míg egyfelől a megkésztítésbe kiki belegyakorolja magát, cursusa végeztével egész készítmény-gyűjtemény van, mi az illetőre nézt végtelen haszonnal jár.

És most a t. szerkesztő úr szives engedelmével további közléseimet más alkalomra tartva fenn, ezúttal többet időm szűk volta miatt nem írhatok.

A philosophia és a philosophiai tudományok jelene.

Th. Ribot, La psychologie anglaise contemporaine, Paris, 1870.

(Folytatás.)

V.

Térjünk immár tanulmányunk tulajdonképpeni tárgyára: a psychológiára. A fentmondottaknak, az erre való előkészítésnél egyéb czéljok nem volt. Czélunk kimutatni, hogy a psychologia független tudományyá alakulhat-e, és ha igen, megvizsgálni, hogy minő feltételek alatt teheti és megfigyelni, ha vajjon ez a függetlenség több kortársunknál immár nem befejezett tény-e? Tudom, hogy első tekintetre ez az állítás talán elfogadhatatlannak tetszik. Hisz' a psychologia nem a filozofia alapja-e, és tudománytanja, nem a legállandóbb, hogy ne mondjuk, legrégebb-e? Hogyan választjuk el tehát egymástól? Az itt levő kétértelműséget meg kell fejteni. A psychologiában, mint minden más tudományban, például fizikában, vegytanban, vagy az élettanban, végső ismeretünket túlszárnyaló (transcedens) elvi, oki és állományi kérdések vannak: mi a lélek, honnan jő, hova megy? Ezek tisztán filozofiai vitatárgyak; de a psychológiával másként áll a dolog. Abban sajátyszerű, nehezen észlelhető, s még nehezebben osztályozható tények fordulnak elő; de a melyek eme tudománynak mégis a legszilárdabb és legkétségsbevonhatatlanabb részéhez tartoznak.

Ezen tényeknek tiszta és egyszerű tanulmányozása független tudományt bátran alkothat. Úgy látom végül, hogy Wolf óta közönségesen különbséget tesznek a csupán tünetekkel foglalkozó tapasztalati psychologia és a pusztán az állománynyal (Substance) foglalkozó psychologia közt. De a míg Wolf és követői szerint ez a két tan ugyanazon egésznek kiegészítő része;

szerintünk a tapasztalati psychologia egymaga alkotja az egész psychológiát, a többi filozofia vagy metafizika lévén, mint olyan, a tudományon kívül esik.

Ezt föltéve, czélunk a következőben, a psychológiának, kivált Franciaországban való közkeletű fogalmát vizsgálni s kimutatni, hogy az minő eredményekkel jart. Aztán azt kutatandjuk, miben áll s miként fejlődik a tisztán tapasztalati psychologia. Végül felosztásának vázolását kísértjük meg.

VI.

Nyissuk fel a legtekintélyesebb psychologiai értekezéseket, s keressük meg tudományunknak meghatározását. „A psychologia — úgy mond Jouffroy*) — az értelmi elv, az ember, az én tudománya“. „A psychologia az a része a filosofianak, a minnek tárgya a lélek- és tehetségeinek ismerete, egyesegyedül a tudalom által tanulmányozva“. (*Dict des scienc. phil. art. Psychologie.*)

Ezekre a megtámadásokra mindjárt azzal a kritikával állhatunk elő, hogy két erősen különböző dolgot zavarnak össze: a psychologiai tüneményeket és azoknak substratumát, vagy a mint Kant mondaná a faenomeneket és a noumeneket. Nem vitatván itt, ha vajjon van-e valamilyes ismeretünk arról, a mi a dolog maga, anynyit legalább is alá kell irnunk, hogy az az ismeret nagyon határozatlan, mert hát a bizonyítás érvei utól nem érik. Nem hagyhatom említés nélkül, a közel mult években Maine de Biran és Jouffroy után ismételt eme tételt: „a lélek ismeri, s közvetlenül felfogja önmagát“. Ámde azon a (különben eléggé meglepő) körülményen kívül, hogy ama lélekbúvárok húsz-harmincz évi tanulmányozás után sem bírták ezt a közvetlen ismeretet fölfedezni, fölfedezésök — úgy tetszik — nem is nagy előhaladást tettek, mert midőn hosszasan és lelkiismeretesen keresték, mi legyen az a kijelentett benső lényeg, csak „a tiszta szellemnek, téren és időn kívül eső, föltétlen működése“-féle határozatlan kifejezésre bukkantak: miből következtethetjük, hogy eddigelé legtisztább ismeretünk a tüneményekről van. A közkeletű meghatározás azért helytelen, mert lényegesen különböző két dolgot zavar össze: a psychikus tényeket az ontologiai speculációkkal. Innen van, hogy oly gyakran abba hagyják a tények termékenyítő tanulmányát meddő elméletek alkotásáért, s a lassú és biztos megfigyelést, a merész és romboló föltevés kedvéért.

S ez még nem elég. Azt mondják, hogy a psychologia az emberi lélekről szóló tudomány. Ily módon bizony vajmi szűkkörű és tökéletlen fogalmunk lesz arról. Hisz' mondotta-e valaha a biologia magát az emberi élet tudományának? Hitte-e valaha az élettan,

*) *Mélanges philos.* 191. 1.3 ik kiadás. Sőt azt erőködik kimutatni, hogy a psychologia az egész ember tudománya, az élettan csak az állattal foglalkozván.

gyermekkorát kivéve, hogy tárgya csupán csak az ember? Ellenkezően: nem sajátképp magához tartozóknak nézett-e mindent, a mi szerves és életet mutat, az ázalagot épp úgy mint az embert? Ennélfogva semmiképp meg nem engedhetjük az állat-gépekről való Descartes-féle véleményt, a minék tudomásom szerint ma nem is igen akad pártfogója, sőt el kell ismernünk, hogy az állatoknak meg van az ő érzések, az ő értelmök; megvannak vágyaik; megvan az ő örömök, fájdalmok és jellemök, akár mint nekünk; hogy itt a psychikus tényeknek oly összességével van dolgunk, a mit a tudományból kiküszöbölni egyáltalán nincs jogunk. Ki az, a ki ezeket a tényeket tanulmányozta? a természetbuvárok és teljességgel nem a psychologok. Ha tovább mennénk, kimutathatók, hogy a közönséges, az emberre szorítókozó psychologia az embert sem ölelte fel egészen, mert semmit sem gondolt az alsóbb rendű (fekete, sárga) törzsekkel; hogy betelt azzal az állítással, hogy az emberi tehetségek, természetökre nézve egyazonok s csak fokozatilag különböznek; mintha a fokozati különbség, igen gyakran föl nem érne a természeti különbséggel; hogy az az emberben a tehetségeket kész megalakultaknak vette, s csak nagy ritkán foglalkozott fejlődésök módjával, elanynyira, hogy végelemzésben, a helyett, hogy a psychologia psychikus tünemények tudománya volt volna, egyszerűen a felnőtt, fehér és civilizált embert tárgyalta.

Mintán láttuk, hogy a psychologia hogyan terjeszti ki tárgyát, lássuk, miként fog módszeréhez. Módszere teljesen a reflexióban vagy a benső észleletben áll. Bizonyára senki inkább nem hisz, mint mi, az észlelet eme módjának szükségességében: kiinduláspontja, elengedhetlen feltétele az minden psychológiának, s azok, a kik azt tagadták, mint Broussais és Comte Ágost, ugyanannyira szemet hünytak a tiszta igazságnak és oly nyert pörhöz juttatták ellenfeleiket, hogy leghívebb tanítványaik sem követték oda. Bizonyos, hogy az anatom és fziolog századokat eltölthetnének az agy és idegek tanulmányozásával, s még csak nem is sejténék, hogy mi az öröm vagy a fájdalom, ha máskülönbem nem érezték volna. E tekintetben az öntudat tanúságtételét semmi sem helyettesíti s mindig vissza kell térnünk egy anatomnak ama mondására: „az agy-szalogokkal szemben, hasonló vagyunk azon bérkoecsisokhoz, a kik ismerik az utezákat és házakat a nélkül, hogy tudnák, mi történik azokban“. Az is bizonyos, hogy az ezen tapasztalati módszer ellen felhozott ellenvetések igen igen nagyon meg voltak vitatva. De igaz-e az, hogy a bel-tapasztalat egyetlen módszere a psychológiának: hogy az mindent feltár, mindent kielégít? Szoros értelemben véve, ez a tan a tudományt lehetetlenné tenné Mert ha az én reflexióm arról tudósít, a mi bennem történik, teljességgel képtelen engem egy másnak a szellemébe behatolásra segíteni. A végre bonyolultabb eljárás kell. Csevegünk: egy ember, a ki társalgásunknak tanuja, csak szórakozottan vesz abban

részt, nagy erőltetve nyög ki néhány szót, savanyú képpel mosolyog, miből következtetem, hogy titkos baj emészti kebelét. Még az okát is kitalálhatom, ha pillantásom beható, ha ez az ember és az ő elődei előttem ismeretesek. De ez a pszichológiai fölfedezés igen bonyolult műtétel, mely következőket foglal magában: külső megfigyelés, a jegyek és tagbeszéd észrevétele, eme jegyek magyarázata, az eredményeknek az okokra vitele, zárlat, analogia útján való okoskodás. Annak a bel-tapasztalattal közös vonása az az ügyesség, hogy mást jobban megismerjen, miután önmagát jól ismeri. Tehát a kettő közül egyik: vagy csupán a beltapasztalásra szorítkozik a pszichológia, sokszor teljesen egyedi lévén, mint egy zsákutczába szorult, — minden tudományos jelleg nélkül; vagy pedig másokra is kiterjeszkedik, törvényeket keres, rához, okoskodik s ezzel haladásra képes; de módszere nagyrészt tárgyias. E szerint pusztán a beltapasztalattal a félsőbb pszichológia meg nem elégszik.

Másik hiánya a közönséges módszernek az, hogy — a mint illik — elvontságra visz. Ez volt az oka, hogy a filozofok a szellem tüneményeit inkább mint logikusok és nem mint pszichologok; inkább mint okoskodók s nem mint vizsgálódók tanulmányozták. A főbb következmények egyike lón a tehetségek közérvényű tana.

Ezt sok tekintetben hasznosnak, szükségesnek mondhatni. A pszichológia tényeket osztályoz, mint a fizika vagy növénytan: szétválasztja a különbözőket, egyesíti a hasonlókat és így csoportokká alakítja; minden csoportnak nevet ad, a mely, mint a hőség, delesség, fény-kifejezések, ismert tünemények ismeretlen okait jelöli. Amde ezen módszernek majdnem kikerülhetetlen veszélye, hogy az okokat személyesíti, azokat külön és független állományokká emeli; elfeledik, hogy azok csak elvont kényelmes képletek a tudomány kifejezésére, értékek csak úgy van, ha viszszavisszük a konkrét tüneményekre, honnan levonták, és ebben áll minden értékek, minden valódiságuk. A régi lényeges formákkal és titkos okokkal megterhelt fizika története eléggé mutatja, hogy a legjobb szellemek is mennyire hódolnak az elvontságokat realizáló hajlamnak. A pszichológiában innen eredett elsöben a dologi ismeretnek (azaz a tüneményeknek), szóbeli ismerettel (azaz a tehetségekkel) helyettesítése. Másik eredmény, üres, fortélyos kérdések támasztása, minö pl. az, hogy az öntudat külön tehetség e? A szabadakaratról szóló viták szintén ily természetűek lehetnének; a problema talán csak azért nem megoldható, mert rosszul van föllállítva. Ennélfogva meddő vitákkal vesztegetik az időt, a mit megfejtésre kellene fordítani, s részrehajlatlan megfigyelők helyett, föltevéseiket a túlzásba vivö, egymással örökös háboruban élő pártok alakulnak, mert agyrémekért harcolnak, s mert árnyképeket sem megölni, sem bebörtönözni nem lehet. Harmadik eredmény, a psychikus tünemények alkat-egységének tetetése. A szellemi életnek megvannak fokai, s hogy úgy szóljunk,

emeletei; azok elkülönülésének csak elmosódó határai vannak, miket a tehetségek tana mint szilárdakat és föltétleneket árúl. Garnier Ad. jegyzi meg nagy igazán, hogy a végre, hogy tényeket különböző okoknak tulajdonítsunk, szükség, hogy a tények nem csupán különbözők, de a nagyon különböző tüneményektől függetlenek, sőt velök ellentétesek legyenek, mint ellentétes a gázok fölszállása a testek esésével, mely két tünemény különben egyazon okból származik. De ezt a függetlenségi jelleget a psychikus tüneményekben hasztalan keressük; úgy látjuk, hogy azok összszebonyolodnak, elvegyülnek és egymás helyére tolakodnak.

A filozofok egyike, Bailey Sámuel élénken s néha élesen bírálta azt a helytelen phraseológiát, a mi a tehetségek módszerével jár, a mi azt magától az embertől külön álló való-mikké (entitás) emeli.

„A tehetségeket — úgymond Bailey — úgy gondolták, mint független ható tényezőket, melyek eszméket világra hoznak, azokon kölcsönösen túladnak, és ügyeiket egymás közt intézik. A phraseológiának eme fájában, a szellem gyakran csatatérhez hasonlít, melyen az észrevételek, az emlékezet, a képzelet, az ész, az akarat, az öntudat, a szenvedélyek mint meganynyi szövetséges vagy ellenséges hatalmasság, állanak elő hadi műveleteikkel. Néha ezen tehetségek egyikéé az uralom, s a többi alárendelt jobbágya; egyik a hatalmat bitorolja, a többi enged; egyik magyaráz, a többi hallgat; egyik rászéd, a többi rászedetik. Azonban a szellem, vagy inkább maga az okos lény teljesen elvész szemünk elől emez értekezletek közepette, melyekhez látszólag semmi köze nincsen. Máskor úgy tüntetik fel eme tehetségeket, mint a melyek tulajdonosukkal vagy urokkal alkudoznak, minisztereket tőle kölcsönözik, ellenőrzése vagy vezetése alatt működnek, neki bizonyítékot szolgáltatnak, kijelentéseik által őt oktatják, felvilágosítják, épp mintha ő maga elszakadt vagy félrevonult volna azon tehetségek elől, melyeket — mint mondják — ő birtokol, melyeknek parancsol és melyekre hallgat“*).

Ugyan azon megjegyzéseket tehetjük az érzékekre: az érzékek szervei kétség kívül a szellemtől különállók; de maguk az érzékek teljességgel nem. Mikor egy ember lát és ért, ő maga a tudatos lény, a ki lát és ért. Az a mondás, hogy az érzékek látnak és értenek, nem egyéb, mint való-miknek (entitás) a teremtése, míg a való-ságban pusztán szellemi hatások nyilvánulnak.

Hobbes, Locke, Leibnitz, Hume több versen bírálták ezt a helytelen nyelvezetet, a nélkül, hogy ők maguk is kikerülhették volna. Bailey számos példával támogatja ezt. Ha Cousin nem irt volna, mind-ezek között Kant volna a legbibásabb. Ezen német filozof szerint, valamely okoskodás főtétele az értelemhez szól, altétele az ítélethez, zártétele az észhez.

*) Bailey. Letters on philosophy of human mind. I. k. 3. l.

„Ekként — mondja Bailey — az eszes lény, mint alkotmányos, uralkodó, ministerei segélyével szabályszerűen kormányoz: lévén Értelem belügyi államtitkár, Itélettehetség a királyi Tábla elnöke, és Esz a tárnokmester“.

Lehetséges-e mindig kikerülni ezeket a kifejezéseket? Bizonyára nem, s rendes körülmények közt — folytatja Bailey — nincs nagyobb kifogásom a „tehetség“ elnevezés ellen, mint azon barátom szokása ellen, a ki a távolságot lépteivel, megközelítő pontossággal szokta megmérni. Ámde az öntudat tényeinek módszeres kutatása anynyi pontosságot és szabatoságot kívánván, mint bármely fizikai vagy matematikai vizsgálódás: a tehetségek módszere körülbelül úgy hasonlít hozzá, mint a hogy barátom számítása hasonlít egy gondosan kidolgozott háromszögtani tervhez.

Az ész, emlékezet, akarat stb. kifejezéseket abban hagyni cseppel sem okosabb dolog, mint a kevés, sok, néhány szóktól megválni. Hisz' mit gondolna a világ arról a statistikusról, a ki, a helyett, hogy azt mondaná, bizonyos tartományban, minden házasságból, középszámítással négy — gyermek származik, s hogy a népesség három-ötöde tud írni, olvasni, elégnek tartaná kijelenteni, hogy a házasságokból néhány gyermek származik, s hogy számosan tudnak olvasni. A fődolog itt, a mennyiség határozottsága.

A képzelt működések bírálata, a minek leginkább Cousin adja meg az árát, szerzőnket arra a következtetésre viszi, hogy „a metafizikai (psychologiai iratokban a képzelt tények túlnyomó volta mutatja, hogy az emberiség e tekintetben a szellem bölcsészetének azon korszábjában van, a hol volt a fizikában, mikor az érczek átváltozásáról, az élet-itálról, a csillagok befolyásáról, valamely könnyű állomány létezéséről, a természetnek az ürtől való irtózásáról, s több efféléiről, szélteben beszéltek“.

VII.

A psychologia tehát, közönséges jelentésében véve, inkább elvontságokkal mint tényekkel foglalkozó tudomány, mely alanyi módszerre alapítva, tele van metafizikai vitákkal. Lássuk immár, mi lehet a psychologia, független tudományként felfogva.

Láttuk, hogy az ismeretek minden körében, midőn a tények és felhalmozódott észleletek száma anynyira rug, a dolog természete szerint, eléáll az autonómiaira való törekvés, s az új tudomány a metafizikára bizván legfőbb elvei megvitatásának tisztét, saját talaján, czéljának megfelelő szilárdsággal, bár gyakran a filozóf vizsgálódó szemében cserép lábra, épül fel.

Egy szóval, feltételei: a függetlenség, a tények állandó tanulmányozása és a metafizikával szakítás.

Van-e elegendő anyag öszszegyülve tapasztalati psychologia alkotására? Igen is van; sőt oly nagy számmal, hogy eddigelé nem

akadt még senki, a ki osztályozza, csoportosítsa és rendszerbe foglalja. A fizikai és természet-tudományok, a nyelvészat és a történelem vívmányai, legalább azoknak, a kiknek nincs szájak izére a mozdatlan és scholastikai psychologia, váratlan tényeket tártak föl, egészen új szempontokat szolgáltatottak, minők: az érzések mechanizmusáról, az emlékezés föltételeiről, a képzelet hatásáról, az eszmék társulásáról, az álmokról, az alvajárásról, az extasisről, a hallucinationról, az örültségről, az idiotismusról szóló tanok, a fizika és erkölestannak eddig ismeretlen érintkező pontjairól szóló vizsgálódások, az erkölcsi természetnek, az emberiségnek, miután azt a nyelvek mint egy megkövült psychológiát állíták elének, a történelem és az embeirtörzsek mélyebb tanulmányozásából meritett új (psychologiai) felfogása.

Végre, a legközelebb múlt években, Helmholtz, Hirsch, Donders és mások kísérletekkel törekedtek a psychikus működéseket a mérték szabatos ellenőrzése alá hozni. Ime két szóban kifejezve, a mi a könyvek, emlékiratok, észleletek vagy tapasztalatok ezreiben foglaltatik; mindaz most óriási tény-halmaz, mely még Keplerére vagy Newtonjára váraozik. Vesd össze most gondolatban ezt a tapasztalati tárházat azzal a kevéssel, a mi e tárgyra nézve az ókorból ránk maradt. (Aristotelestől: értekezés a lélekről, az érzésről, az emlékezetről, az alvásról stb.) Aztán vesd össze a jelenkori ontologiai psychológiát Plató és Aristoteles metafizikájával: hol van hát a haladás?

A psychologia a metafizikától elválni törekszik? Mintsem e kérdést végleg eldöntsem, inkább néhány adatot tárok az olvasó elé. A XVII. században a lélek tudományát metafizikának hívják. Sem Descartes, sem Leibnitz, sem Malebranchenak nincs ennél egyéb kifejezése. Locke és Condillac szintén ezen a nyelven beszéltek. Mindazáltal az ismeretlen Goelenius feltalálta psychologia szó, Wolf egy művének a címlapjára kerül. Az encyklopaedisták, a metafizika szót széltében használván, jelentését korlátozzák. „Locke tette — úgymond d'Alembert az Encyclopaedia előszavában — a metafizikát azzá, a mivé valóban lennie kell, a lélek kísérleti fizikájává. A skótok óvatosan használják azt, s az „emberi szellem filozofiaja“ kifejezést többre becsülik. Végre a psychologia szó forgalomba jő: Francia, Angol és Németországon csaknem közönséges lesz. Ha e mellett megjegyezzük, hogy e két utóbbi országban a psychológiát, miut független és minden metafizikától megtisztított tudományt oly írók mivelték, kiknek a pozitivizmus nemcsak nem volt bevallott elvök, sőt több pontra nézve attól teljesen eltérő véleményben voltak: úgy gondolom, hogy az az autonomia egyszerű törekvésnél több, hogy sok tekintetben befejezett tény*).

*) A psychologiai vizsgálódásoknak Spinozától Fichtéig szerföltött túlnyomó voltát néhány író megjegyezte; de u y tudom, senki sem ismerte föl ezen filozofiai irányzat okát. A tény világos; és a psychologia túlnyomó voltának az ontologia hanyatlásával való kapcsolata megtejtést kíván

Ennélfogva az a psychologia, melyről itt szó van, tisztán kísérleti (tapasztalati) lesz: tárgya nem egyéb, mint a tünemények, azoknak törvényei és közvetlen okai. Nem fog foglalkozni sem a lélekkel, sem annak a lényegével, mert ez a kérdés a tapasztalaton túl és az igazoláson kívül esvén, a metafizikába tartozik. Ha paradoxnak tetszik is, hogy a psychologia, a lélek tudománya azzal még sem foglalkozik, azt is vegyük számba, hogy a biologia és fizika szintén egy cseppet sem foglalkozik bővebben az étellel és az anyaggal; a menyinyiben pedig azokat sajátképpi tanulmányuk tárgyává tették, haladásuk semmilyen sem volt; s míg a psychologia tapasztalati tényekkel gazdagodott, metafizikája Aristoteles óta talán egyetlen lépést sem tett előre. Spiritualis vagy materialis lesz-e ez a psychologia? Azt feleljük, hogy e kérdésnek sehogy sincs értelme s anynyit érne, mintha ugyanazt kérdeznők a kísérleti természettantól is. A spiritualismus és materialismus a substantia kérdésének megoldását foglalják magukban, a mihez a metafizika tart számot. Lehet, hogy a psycholog a maga vizsgálódásaiba mélyedve, a két megoldás egyikéhez, vagy valamely máshoz szít, mint a fiziolog hajolhat a mechanismus vagy az animismus felé: ám ezek személyes szemlélődések, melyeket ő a tudmánnyal össze nem zavar. A psychológiának szintűgy megleend a maga metafizikája és egyéb tudományai, mindenik teljesen elbarázdált maradván. Kétségkívül ezzel anynyiban tökéletlenné teszszük azt; de csak ily áron van haladás. Ha a psychologia egyszerre psychologia is, metafizika is akar lenni, sem egyik, sem másik, sem hal, sem hús nem lesz. E tekintetben hasonlítand a többi tudományokhoz, melyek a keletkezés és a vég kérdését mindanynyian kilökték és a metafizikához útasították. Azoknak a megvítatásáért léteznek afflozoffia.

Az alkalmazható módszer egyszersmind alanyi és tárgyi. Azoknak a vitája, kik, mint Jouffroy, csak a bel észleletet akarják megengedni, és ismet azoké, kik, mint Brussais, csak kül megfigyelést ismernek el: hasonlít azokhoz az eldöntetlen esatákhoz, melyeknek végzödtével, mindkét fél magának tulajdonítja a diadalt. Az első csoport diadalmasan mutatja elemzését, s ellenfelét kihívja, hogy a reflexio segélye nélkül találja ki, mit tesz érezni, ohajtani, akarni, elvonni. Az utóbbiak azt felelik, hogy az énnel való párbeszéde nem tarthat sokáig s hogy ők jobban szeretik a tapasztalat termékeny talaját mivelní. Mindkét párt csak félig fogta fel a kérdést: a két módszer közül mindeniknek szüksége van a másikra. Spencer Herbert kimutatta, hogy a kettő miként egészíti ki egymást: az alanyi módszer előljárván az analysisseel, a tárgyi pedig a synthesisseel:

anynyival inkább, mert a psychológiát az ó- és középkori iskolákban kevés figyelemre méltatták. Úgy gondolom, hogy a psychologia fontosságának nagy lendülete különösen, az emberi tehetségnek eredetének és czéljának tárgyalását illetőleg, ugyanazon tárgyas irányzat természetes eredménye volt, a mely az inductiv módszert túlnyomóvá tette.

(Lewes History of Philosophy, II. k. 225. l.)

legszükségesebb lévén a benső módszer, miután a nélkül azt sem tudjuk, miről beszélünk; legtermékenyebb pedig a külső módszer, mert vizsgálódási tere majdnem korlátlan.

De miben áll ez a tárgyi módszer? A psychikua állapotoknak külről, nem belről való tanulmányozásában; azaz, az anyagi tényekben, azoknak mintegy fordítmányaiban, és nem az öntudatban, a mi azokat létre hívta. A szenvedélyek természetes kifejezése, a nyelveknek és a történelmi eseményeknek a változatossága megannyi tények, melyek rásegítenek, hogy visszamenjünk az őket elérhető szellemi okokig; a szervületnek azon beteges bántalmái, melyekkel értelmi rendetlenségek járnak; az anomaliák, ezek a psychikus kör szörnyei, ránk nézve mintegy a természet által előkészített s annál becsesebb tapasztalatok, miután itt a kísérlettel ritkább. A különböző állatok műöszöneinek, szenvedélyeinek és szokásainak tanulmánya oly tényeket szolgáltat nekünk, melyeknek a (gyakran nehéz) magyarázata, inductio, deductio és analogia útján, egy psychikus létezés mód megalkotására juttat. Végül a tárgyi módszer, a helyett hogy személyes lenne, mint a reflexió egyszerű módszere, a tényeknek személytelen jelleget kölcsönöz, előttök meghajlik, elméletét a valódiság mintájára alkotja. Egyéb hasznai közt itt csak kettőre mutatok rá: a psychológiába beviszi a haladás eszméjét, lehetségessé teszi az összehasonlító psychológiát.

A haladás, kifejlés vagy fejlődés eszméjét, mely napjainkban minden élő tárgyú tudományban uralkodó lett, a természettudományok és történelem kettős tanulmánya szolgáltatta. Az élet alakjainak változatlanságáról, s a történelmi korszakoknak egyformaságáról divott scholastikai eszmék helyét ellenkező nézet foglalta el. Az öreg Heraklit tana, húsz század tapasztalásával felpáncélozva, megújult: minden foly, minden változik, minden mozog, minden levő félben van. Élettan, nyelvészet, vallástörténelem, irodalom, műtan, politika: mindenik tiszta jó szívvel tanuskodik a fejlődés mellett. Ezt az eszmét, mi nélkül az élet- és történelemről való fogalmunk téves — s még csuda-valami által sem okoskodunk ki belőle: a közönséges psychológiában nem találjuk. De különben is lehetetlen, hogy az okozatok szünet nélkül változzanak, csak az ok álljon mozdulatlanul. A történelem két tényező eredménye lévén: az emberi működés és a természeté, hol mintegy kibontakozik, a változás forrásának igenis egyikben vagy másikban kell lenni, s minthogy az teljességgel nem a természetben*) van, az emberi lélekben és dynamicus törekvéseiben kell keresnünk. Ha azt állítják, hogy a psycholognak el kell mind ezen mellékes eltéréseket távolítani, hogy a szellemi működés utolsó és föltétlen föltételéhez juthasson; realitást entitással

*) A természet is szolgáltathoz a maga részéről, de csak alkalmilag stimulust. Lásd e pontra Herdert s még inkább Buckle angol civiliz. tört. I. kötetét.

helyettesítenek; hasonlítanak ahhoz a zoologushoz, a ki kutatásainak alapjául az állatiság eszményi ősképet venné. A psychikus tüneményeket úgy tárgyalják, mint a tiszta erőműtan a testeket, a mozgást és az erőket tárgyalja. A nélkül, hogy mondanák, Spinozát utánozzák. „Az emberek cselekvéseit és vágyait úgy fogom bonczolni, mintha vonalokról, síkokról és szilárd testekről volna szó“. Eth III. k. proleg*).

Honnan ez az eredmény, hanemha az alanyi módszernek kizárólag használata következtében, mely a psychikus tényekben a fejlődést felfogni nem bírja. Ugyanez a módszer lehetetlenné tett minden összehasonlító pszichológiai kísérletet: mert ha nem követhetünk a reflexiónál egyéb eljárást, a különféle állatfajok psychikus tüneményeit majd soha napján tanulmányozhatjuk. Való, hogy a bel megfigyelés szorosan személyes módszerét megsértik, míhelyt annak eredményeit más emberekre is alkalmazzák; s hogy a tárgyas eljárással, a legelhatározóbb lépés történik. Ámde annak, hogy ezt a tanulmányt állatokra is kiterjesszék, más előítéletek állták útját, melyeket itt főlöszlegesen lenne bírálgatni. Ebből röppant hézag háromolt a tudományra. Az a fizioiog, a ki tapasztalata körébe csak gerinczeseket vonva, semmiképp el nem ismerne tulajdonképpi állati működéseket a többi állatoknál, mert hiszen azok, e tekintetben egyszerűbbek és ismeretlenebbek. De az újkori természetvizsgálók fel tudták fedezni az alap működéseket, le a legutolsó puhányig vagy zoophytáig. A tények nem oly számosak, nem oly bonyolultak, de azért a működés nyoma el nem vész. Következőleg, míg az állatok majd mindenikénél; a chymus készítés a test belsejében történik, sőt néha például a hydránál úgy történik, hogy a lény merőben gyomorra változott; másoknál ez a műtét külről megy végebe, azon számos függelékek közreműködésével, melyek egyszersmind a száj és a kar tisztét végezik. Minden természetvizsgáló egyhangulag elismeri, hogy rájok nézve egy tudomány sem volt termékenyítőbb, mint a boncz- és összehasonlító élettan; hogy a durványos szervületek ismerete minden egyébnél jobban megérteti a szerveket és azok functióit. A közönséges pszichológiában ehez foghatót semmit meg nem kísérlettek s annál inkább el sem fogadtak: ott az összehasonlító módszer eszméje alig kezd csirázni. Ha néhány pártolója lesz, a következők majd megmutatja, hogy mit ér, s mire képes. Ám, ha ez az alsóbb pszichologia semmivel sem bírná is bővíteni az emberről való ismeretünket, azért szintoly elkerülhetetlenül szükséges lenne, mert világos, hogy a pszichológiának, minden psychicus tüneményeket fel kell ölelnie.

*) Bizonyos dolog, hogy a változónak és mellékesnek a kilökésére szükség van, a tudomány megalkotása és általános föltételeinek meghatározására; de aztán a statikai tudományt ki kell dinamikaival egészíteni.

Igy felfogva, el fogja veszteni azt az elvont jellomet, a mi gyakran a logikához tette hasonlónak. Tulajdonképp emennek az in abstracto tárgyalás a természet; a szellemet teljesen megalakultnak, kifejlettnak veszi; s mechanizmusát tanulmányozza; ennek csak változhatatlan alapra*) lehet és kell támaszkodni: míg a psychologia a tüneményeket és tehetségeket, származásuk, fejlődésük és átalakulásukban tanulmányozza. A psychológiának őrizkedni kell az erkölctantól is, mert egészen más dolog annak a megalapítása, hogy mi van és annak a megszabása, hogy minek kell lenni, ismét más dolog, magát a tényekhez szabni, vagy eszményt szerezni. A psycholog anynyira különbözik a moralistától, mint a fűvész a kertész-től. Az egyikre nézve nincsenek sem jó, sem rossz növények; azok mindnyája egyformán tanulmánya tárgya; a másikra nézve vannak ártalmas vagy elődi növények, melyeket ki kell irtani, és megéget-ni; gyors menetű igazságszolgáltatása inkább törődik az elítéléssel, mint a megismeréssel. Az erkölcsi elítéletek sokkal többet ártottak a psychológiának, mint gondolnók, mert meggátolták, hogy észre-vegye azt, a mi különben keze ügyében volt.

Felméri Lajos.

(Vége köv.)

Az erdélyi muzeum részére 1878 május havában beküldött adományok jegyzéke:

Könyvek és kézirtok: Brassai Sámuel, The Atheneum, 1877 jul.—decz. London. 1877. — A „Kereszt. Magvető“ szerkesztőségétől, Ker. Magvető. XIII. évf. 2. füz. Kolozsvár. 1878. — Szöllösi Károlytól. Az osztrák-magyar birodalom szerzetes ren-dei. Arad. 1878. — Békési Károlytól, Mit akar az erdélyi házi ipar-egylet. Kolozsvár. 1878. — Schilling Lajostól, A morvamezei ütközet. Kolozsvár. 1878. — A maros-vásárhelyi ref. coll. nyomdájától 3 nyomtatvány. — Filtsch szebeni nyomdájától 2 nyomtatvány. — Kerk Gusztáv kir. postaigazgatósági titkártól, Erdély, postai, vasúti és távirdai térképe. (Kézi rajzban). — Nagy Lajos tanártól, Br. Wesselényi Miklós egy eredeti levele 1845-ből.

*) L. epontra nézve Cournot, Idées Fondamentales I. k. 213 s köv. §. Szerző két tudományosportot különböztet meg. azokat, melyek a rend, az alak eszméihez csatlakoznak, és a melyek az életműködéseket tanulmányozzák, s az erő eszméjét állandóan használják. Az előbbiek emezeknek alapjául szolgál-nak. E szerint a logika ellentéte a psychológiának stb. . . . Az erő esz-méjének ismeretlen volta számot ad ez utóbbi tudományok alsóbb voltáról.